

Hvem kræver erstatning - og for hvilke forbrydelser?

Nadja Vuckovic er redaktør af La Lettre pour recherche. Artiklen her er hendes efterskrift i bogen „Kolonialismens sorte bog“ (Høst & Søn, 2005).

I den resolution, der blev vedtaget som afslutning på Durbankonferencen (31.8. – 7.9. 2001), indskriver og anerkender det internationale samfund slaveriet og slavehandlen som forbrydelser mod menneskeheden. Frankrig nævnes af mange delegationer som et eksempel til efterfølgelse: Det er nemlig det første og hidtil eneste europæiske land, der har vedtaget et lovforslag (fra maj 2001), som blev fremsat af det guyanske parlamentsmedlem Christiane Taubira på vegne af alle franske efterkommere af slaver i de oversøiske departementer.

Der er i alt væsentligt tale om europæernes slavehandel – den transatlantiske slavehandel – og ikke om dens forgængere og samtidige: den transsaharaske og den orientalske handel, der blev ledet af de arabiske slavehandlere.¹

Men den ”juridiske vej”, der førte frem til fordømmelsen af slaveriet og anerkendelsen af dets kriminelle væsen, havde været lang og kringlet. Faktisk stammer den første traktat mellem europæiske stater, der erklærede ”den handel, som kendes under navnet handel med negere fra Afrika (...) for at være i modstrid med de principper, som menneskeheden og den universelle moral hviler på”, fra Wiener-kongressen i 1815,² det år, hvor slaveriet officielt blev ophævet. Men eftersom slaveriet bestod og stadig består under illegale omstændigheder, skulle der en lang række resolutioner til for at nå frem til vor tids bevidsthed om fænomenet – der er tale om Berlinkonferencen i 1885, Bruxelleskonferencen i 1890, Haag-konferencerne i 1899 og 1907, der udmøntede sig i Folkeforbundets endelige

Historie Netmagasinet
www.historie-nu.dk

Historie-nu.dk er et gratis historie magasin, der sætter nutiden i perspektiv og giver baggrunden.

vedtægt fra 1926, der fordømte alle former for slaveri, inklusive tvangsarbejde (en formulering, der overtages af FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder fra 1948), eller som i nyere tid FN, der efter sin dannelse i 1945 og underskrivelsen af Folkedrabskonventionen i 1948 bekæmper forbrydelser mod menneskerettighederne, heriblandt slaveri og racisme samt den diskrimination og xenofobi, de ledsages af, med en længere række konventioner og internationale erklæringer.

Hvad "forbrydelse mod menneskeheden"³ angår, brugtes dette udtryk for første gang i 1915, i en erklæring underskrevet af Frankrig, Storbritannien og Rusland, der fordømte tyrkernes massakre på armenierne. Dog omtales den først i juridisk sammenhæng i 1946, og den defineres således i Nürnberg-domstolens paragraf 6c: "Mordet, udryddelsen, trælbindingen, deportationen eller enhver anden umenneskelig handling udøvet mod alle civilbefolkninger, før eller under krigen, eller enhver politisk, racemæssigt eller religiøst motiveret forfølgelse, når disse handlinger eller forfølgelser, uanset om de ikke udgjorde en overtrædelse af loven i det land, hvor de blev begået, udøvedes i forlængelse af enhver forbrydelse, der hører under domstolens kompetenceområde, eller i tilknytning til en sådan forbrydelse."

Til anerkendelsen af slaveriet som forbrydelse mod menneskeheden (erindringspligten) følger nu kravet om undskyldning og erstatning (den moralske og økonomiske gæld). Det er det, der fremgår af Verdenskonferencen om erstatningerne til Afrika og diasporaens afrikanere (Lagos, Nigeria, december 1990) samt af Organisationen for Afrikansk Enhed, OUA's panafrikanske konference i Abuja (Nigeria), 1993.⁴ Og det er netop disse to punkter, parterne er uenige om.

Selv om der har været fortilfælde – Pave Johannes Paul 2.'s angreb "på grund af de synder, det kristne Europa har begået mod Afrika", under sit besøg på øen Gorée i Senegal og Bill Clintons undskyldninger under sin Afrika-rejse for Amerikas deltagelse i slavehandlen (en undskyldning, han ikke har udtrykt over for de sorte amerikanere) – tilskyndede det dog ikke af den grund de europæiske repræsentanter i Durban til at formulere en fælles erklæring om emnet. Hvorfor? Fordi forestillingen om undskyldning, fortrydelse og tilgivelse ganske vist kan være forbundet med det konstruktive og oprigtige ønske om at befæste nationalstatens enhed – men eftersom den ligeledes kan have store juridiske konsekvenser, kan den tillige indgå i en politisk strategi med en ikke helt gennemskuelig dagsorden.

Lad os først se på den positive version, hvor undskyldningerne gør det muligt for en stat at befæste den nationale enhed ved at gå i clinch med tabuemnerne i sin historie,⁵ se fortiden i øjnene (takket være åbningen af arkiver, retsforfølgelse) og anerkende erindringspligten: I dette tilfælde tilstår staten altså sin forbrydelse og anerkender eksistensen af sine ofre (ved lov), og den bygger steder og monumenter og igangsætter handlingsplaner, "der har til formål at sikre en varig kollektiv hukommelse" (skoleundervisning). I og med at der gives en undskyldning, afløses det traumatiske forhold til fortiden af sørge- og erindringsarbejdet. Undskyldningen giver plads til forsoningen. "Det er nødvendigt at tilgive for at kunne starte på en frisk, på et nyt grundlag," erklærede Martin Luther King i en tale, han holdt i Washington i 1963. Det er i øvrigt i forsoningens navn og med henblik på en bilæggelse af de væbnede konflikter, det vil sige i den nationale enheds navn, at de oprindelige folkeslag verden over kræver, at deres identitet og urgamle traditioner bliver anerkendt, at de får deres land tilbage, og at man giver dem en undskyldning og mulighed for selvbestemmelse.⁶

"Århundredet og tilgivelsen"⁷

Selv om et udtryk som "forbrydelse mod menneskeheden" nu om dage er gængs i dagligsproget, blev den dertil svarende reelle begivenhed frembragt og autoriseret af et internationalt samfund på et bestemt tidspunkt i dets historie og på en bestemt måde (...) Denne form for mutation har struktureret den skueplads, hvor den angerscene, vi her taler om, opføres, hvad enten fortrydelsen er oprigtig eller ej (...) Heldigvis er denne mutation også et udtryk for en "god" udvikling. Men det rituelle simulakrum, hykleriet, den beregnende indstilling eller spilfægteriet spiller ofte med, de snylter på denne skyldsceremoni (...) Uanset om man heri ser et umådeligt fremskridt, en historisk mutation eller et begreb, hvis omfang endnu er uklart, og hvis fundament stadig er skrøbeligt (eller alle tre på én gang – hvad jeg selv er tilbøjelig til), kan man ikke benægte denne kendsgerning: Begrebet om forbrydelse mod menneskeheden udgør det konstante pejlemærke for hele tilgivelsens geopolitik. Det forsyner den med dens diskurs og berettigelse. Lad os tage et slående eksempel: South African Truth and Reconciliation Commission eller Sandhedskommissionen (...) Ja, det, der udgør denne kommissions endegyldige berettigelse, dens erklærede legitimitet, er, at det internationale samfund i en FN-erklæring [fra 1973] definerede apartheid som en forbrydelse mod menneskeheden.

De tre motiver – menneskerettighederne, begrebet om forbrydelse mod menneskeheden samt suverænitetsspørgsmålet – har aldrig før været så tæt forbundet med hinanden i det offentlige rum og i den politiske diskurs. Selv om en vis forestilling om suverænitæt ofte er positivt forbundet med individets rettigheder, med retten til selvbestemmelse, med emancipationsidealet, ja, i virkeligheden med hele frihedsforestillingen og med princippet for menneskerettighederne, så er det ofte netop i menneskerettighedernes navn og for at straffe eller forhindre forbrydelser mod menneskeheden, at man planlægger at begrænse en lille nationalstats suverænitæt, om ikke andet så med internationale indgreb (...) Vi skal, som Hannah Arendt klarsynet bemærker, altid være opmærksomme på, at denne begrænsning af suverænitæt kun finder sted dér, hvor det er "muligt" (fysisk, militært, økonomisk), det vil sige, at det altid er stærke stater, der pålægger de små, relativt svage stater disse indskrænkninger (...) De tre motiver spiller også en afgørende rolle i de internationale beslutninger. Der er her tale om forhold eller kendsgerninger, der enten kan konsolideres, når de står i de "mægtige" staters tjeneste, eller omvendt rives fra hinanden, komme i krise og trues af begreber (...) som for eksempel det om de nye "menneskerettigheder" eller forbrydelsen mod menneskeheden, således som disse defineres af diverse konventioner om folkedrab, tortur, terrorisme. Om det ene eller det andet bliver tilfældet, afhænger af den politik, der gør brug af disse begreber. Selv om disse begrebers rødder og grundlag er tidsløse, er de selv helt unge, i det mindste som elementer i international ret. Og da Frankrig i 1964 – det vil sige i går – besluttede, at forbrydelserne mod menneskeheden ikke kunne forældes⁸ (...) forudsætter det implicit eksistensen af en retslig transcendens, der er indfældet i selve retten (...) En forbrydelse mod menneskeheden vil altid, "for evigt", overalt og til enhver tid være hjemfalden til straf, og den vil aldrig blive fjernet fra retsarkiverne. Det er altså en bestemt forestilling om tilgivelsen og det utilgivelige, om det, der ligger hinsides retten (hinsides enhver historisk bestemmelse af retten), der har inspireret lovgiverne og parlamentsmedlemmerne, dem, som producerer retten.

1900-tallet indledes med udryddelsen af hereroerne og armenierne, det er præget af folkedrabet på jøderne, kendetegnet ved godt hundrede konflikter, hvoriblandt de seneste er folkedrabet i Rwanda og den etniske udrensning i det tidligere Jugoslavien, og i det hele taget har det givet anledning til den ene bodsgang efter den anden. I løbet af dette århundrede er selve begrebet om undskyldning, således som det anvendes på den internationale scene, og således som det i princippet er uadskilleligt fra forestillingen om retfærdighed og skadeserstatning plus renter og om-

kostninger, altså blevet mere og mere uklart.

For det er rigtignok tilfældet, at frygten for retssager og domstole træder i stedet for den moralske gæld, i så høj grad at EU var lige ved at afholde sig fra at give officielt udtryk for sin anger i Durban. Man var bange for at spille bodsscenen eller at anvende udtrykket "at bede om forladelse", da det ifølge EU selv kunne bane vej for slavernes og deres efterkommeres økonomiske erstatningskrav. Men fremskridtet optræder dog i Durbankonferencens resolution, hvor det bemærkes, at EU beder om forladelse for fortidens forbrydelser, og hvor slaveriet og slavehandlen anerkendes som forbrydelser mod menneskeheden. Det gøres dog også klart, at EU under ingen omstændigheder vil yde nogen erstatning. På dette punkt støttes EU af USA, der havde boykottet de to foregående FN-konferencer om racisme i Genève i 1978 og 1983.

Hvor de vestlige lande og USA gør fælles front mod erstatningskravene, "er de afrikanske lande til gengæld ikke enige. De engelsktalende lande som Ghana og Nigeria forsvarer en maksimalistisk position (den integrale skadeserstatning i form af kapitaloverførsel og/eller eftergivelse af gæld), mens de fransktalende lande stiller sig tilfreds med en moralsk tilståelse og officielle 'beklagelser'."⁹

Men i en periode, der er præget af FN's tiår for kampen mod racismen (1994-2003) og FN's år mod racisme og intolerance (2001), støtter afro-amerikanske grupper i USA visse afrikanske landes kampagne for skadeserstatning og deres erklæring fra Abujakonferencen: "Den skade, som slaveriet, kolonialismen og neokolonialismen har forvoldt, er ikke kun en historisk realitet, men giver sig også smerteligt til kende i de nulevende afrikaneres spolerede liv, fra Harlem til Harar, fra Somalia til Surinam."¹⁰ Dette bliver et af de vigtigste argumenter, der fremsættes af de afrikanske klager og de sorte amerikanere, som er efterkommere af slaver, i deres retssager mod amerikanske virksomheder.

I virkeligheden er begrebet om skadeserstatning og debatten om godtgørelsen ikke nye fænomener – dette emne har en lang historie i USA – men de gør igen deres indtog, fordi nylige begivenheder har virket som en katalysator. Det være sig de skadeserstatninger, jøderne har opnået af Tyskland og Schweiz som ofre for Hitlers holocaust, og fordi de blev sat i tvangsarbejde; eller den godtgørelse, som blev givet de amerikanere af japansk herkomst, som blev fænglet eller indsat i straffelejre under 2. Verdenskrig – de fik efter over 40 års søgsmål medhold i 1988, da Kongressen frigav knap 1,6 mia. \$ til 80.000 af dem; eller endelig den kompens-

tion, den amerikanske regering gav siouxindianerne for frarøvelsen af deres land.¹¹

De amerikanske efterkommere af sorte slaver

Selv om debatten om skadeserstatningen til slavernes efterkommere igen er aktuel i USA, rejstes den ikke desto mindre for første gang i 1865. Mens Schoelcher-dekretet af august 1848 ikke forhindrede Frankrig i at betale koloniherrerne 6 mio. francs i 1849¹² – som godtgørelse for tabt arbejdskraft, alt imens slaverne forblev uden jord – havde general William Sherman i USA umiddelbart efter borgerkrigens afslutning i 1865 til gengæld lovet hver frigjort slavefamilie "fyrre tønder land og et muldyr til pløjning som erstatning for slaveriforbrydelsen". Hans efterfølger, præsident Lincoln, havde besluttet at holde dette løfte. Men efter mordet på Lincoln inddrog præsident Andrew Johnson i henhold til et nyt dekret den jord, der var blevet fordelt mellem slaverne, og gav den tilbage til sydstaterne.

"Fyrre tønder land og et muldyr rækker ikke til at udviske mindet om deportationen, piskeslagene, massakrerne, lemlæstelserne og voldtægterne. Imidlertid ville skadesgodtgørelsen af de frie sorte have været et tydeligt tegn på det oprigtige ønske om at mindske de uligheder, som slaveriet havde skabt."¹³

Allerede i 1960'erne tjente den erstatning, Tyskland gav holocaustofrene, som præcedens for de krav om skadesgodtgørelse, som Black Panther Party havde indført i sit 10-punkts program: "Fyrre tønder land og et muldyr, det er, hvad vi blev lovet for hundrede år siden som skadeserstatning for slavearbejdet og folkedrabet. Vi accepterer at blive betalt i rede penge. Tyskerne hjælper også jøderne i Israel på grund af det folkedrab, de begik mod dem. Tyskerne myrdede 6 mio. jøder. De amerikanske racister har deltaget i massakren på over 50 mio. sorte. Derfor mener vi, at vore krav er beskedne." Programerklæringen henviser også til Frantz Fanon: "Kolonialismen og imperialismen er ikke blevet os kvit, bare fordi de har fjernet deres flag og politistyrker fra vore territorier (...) I europæernes mund var der efter 1945 kun én sætning: 'Tyskland skal betale.' For sin del har hr. Adenauer ved åbningen af Eichmann-processen endnu en gang bedt om forladelse på vegne af det tyske folk (...) og fornyet sit lands løfte om at betale staten Israel beløb, der skal tjene som kompensation for de nazistiske forbrydelser."¹⁴

Siden overtager adskillige sorte eller hvide borgerbevægelser

dette slogan. For eksempel kongresmedlem John Conyers, der siden 1989 hvert år har fremlagt et lovforslag til oprettelsen af en kommission, der skal undersøge spørgsmålet; eller personligheder som Jesse Jackson, der forbereder retssager mod regeringen og virksomheder, støttet af *The Reparation Coordinating Committee*, der blev dannet af Harvard-professoren Charles Ogletree og Randall Robinson, grundlæggeren af *Transafrica*¹⁵ og forfatter til *The Debt: What America owes to Blacks*¹⁶; eller N'Cobra-bevægelsen (*National Coalition of Blacks for Reparations in America*); eller endelig Barbara Lee, Californiens demokratiske repræsentant, medlem af *Black Caucus*, der er fortaler for godtgørelser, da hun er af den mening, at det sorte amerikanske samfund stadig er mærket på livet af koloniseringen, slaveriet og diskriminationen.

Selv om alle disse tiltag mod forbundsstaten er mislykkedes, har to stater – Florida og Oklahoma – betalt erstatninger til henholdsvis de sorte overlevende fra en massakre i 1923 og dem, der overlevede en opstand i 1921.

Men "alle de fortidige krav har etableret en retspraksis, der gør det muligt for ofre for forbrydelser mod menneskerettighederne at kræve erstatning af virksomheder eller af efterkommere af de virksomheds-ejere, der begik overgreb mod dem", erklærer Edward Fagan, en af sagsøgernes advokater.¹⁷ Det kollektive søgsmål (*class-action*),¹⁸ der er tilgængeligt for alle efterkommere af slaver, som kan bevise deres slægtskab, er på Deadira Farmer-Pullmanns¹⁹ foranledning blevet indgivet for New Yorks forbundsdomstol. Bevægelsen *Initiative de Gorée* (Gorée-tiltaget), der samler godt fyrrer NGO'er under sig, og den sorte amerikanske borgerretsbevægelse har sluttet sig til denne "kamp".

To af sagsøgernes advokater tager del i proceduren – John Cochrane, der er kendt for sit succesfulde forsvar af O.J. Simpson, og Edward Fagan, der blev kendt i 1990'erne ved som repræsentant for ofrene for holocaust og naziregimets tvangsarbejde at anlægge sag mod de schweiziske banker: Efter en mindelig ordning modtog sagsøgerne 8 mia. \$. Siden lagde Edward Fagan sag an mod de tyske virksomheder Degussa og Siemens. Selv om disse søgsmål i første omgang blev afvist af en dommer, "der vurderede, at erstatningsspørgsmålet var et udenrigspolitisk og ikke et retsligt anliggende (...) besluttede de to virksomheder og den tyske regering [under pres fra offentligheden, trusler fra de amerikanske myndigheder eller sanktioner fra de lokale institutioner] at oprette en fond på 5,2 mia. \$, der i dag er ved at blive udbetalt til ofrene".²⁰ Han er sammen med Dumisa

Ntsebeza, tidligere kommissær i Sandhedskommissionen og en af de vigtigste advokater i Apartheid Reparations International Legal Claim (Det internationale søgsmål om erstatning for apartheid), medlem af den gruppe jurister, som har lagt sag an mod amerikanske og schweiziske virksomheder. "De, der er i sigtekornet, er de private multinationale virksomheder med sæde i USA og Europa, der har haft overskud af deres handel med Sydafrika i perioden mellem 1948 og 1993. Kravene indgives i USA i overensstemmelse med den amerikanske lovgivning, der tillader ikke-amerikanske statsborgere at indgive deres søgsmål vedrørende menneskerettigheder og tortur for dette lands domstole – mod virksomheder i USA."²¹

Hvad USA angår, blev der anlagt sag mod tre virksomheder – Aetna Inc., CSX Corp og Fleet Boston Financial Corp – men der vil sikkert også blive lagt sag an mod Lehman Brothers, Norfolk Southern, Lloyds of London, New York Life.

Aetna Life Assurance, et af de største forsikringselskaber i USA, har indrømmet, at det har solgt livsforsikringer til slaveejere. Disse havde nemlig forsikret deres "besætning" og modtog således en erstatning, når en slave døde, på betingelse af at dødsårsagen ikke var lynchning, for hårdt arbejde eller selvmord. Fleet Boston er for sin del efterfølgeren til Providence Bank of Rhode Island. Denne bank blev dannet i midten af 1800-tallet af John Brown, en meget respekteret forretningsmand fra Rhode Island og ligeledes en af de største slaveriforkæmpere og notorisk slavehandler. Ligesom adskillige andre grundejere chartrede han skibe for at handle med slaver fra Afrika. Endelig har de selskaber, som CSX er efterfølger af, brugt slaver til at anlægge jernbanenettet over hele USA.

Som Elie Wiesel så rigtigt har bemærket, "dræber bødlen altid to gange, anden gang med tavsheden". Selv om slaverne i deres ansigts sved og med deres ulønnede arbejde har bidraget til USA's rigdom og til opbygningen af adskillige formuer, "har slaveriet efterladt sig spor i nutidens samfund og dømt den sorte befolkning til fattigdom, arbejdsløshed og mangelfuld uddannelse. Det er derfor, vi kræver erstatning," præciserer en af advokaterne, Robert Wareham.²²

"Mr Kennedy, der er juraprofessor på Harvard, vurderer, at debatten om erstatningen kun lige er begyndt, og at den er et resultat af problematiseringen af *the affirmative act*, det vil sige den politik, der består i en form for positiv diskrimination, der skal opveje de uligheder, der er forbundet med den etniske herkomst."²³

I amerikansk ret skal en dommer, efter at der er blevet indgi-

vet klage, forholde sig til sagen og beslutte, om retsforfølgelse er berettiget eller ikke. Denne procedure kan vare flere måneder, da dommeren meget vel kan udbede sig yderligere oplysninger eller organisere afhøringer.

Det er derfor, klagernes advokater har opfordret de politiske ledere i de forskellige stater til at "tvinge" virksomhederne i deres retsdistrikt til at åbne deres arkiver og at nedsætte kommissioner, der skal undersøge virkningerne af slaveriet. Det første konkrete resultat af dette arbejde er en californisk lov af 1. januar 2001, der tvinger forsikringsfirmaerne til at afsløre, om de har udbetalt erstatninger til slaveejere, når deres slaver døde.

53 % af de adspurgte sorte²⁴ mente, at staten burde betale skadeserstatning med renter, ikke på grund af de forbrydelser, der er blevet begået mod deres forfædre, men fordi man bør respektere deres rettigheder som mennesker, deres legitime ret til at leve et værdigt liv og ikke blive udsat for diskrimination – så meget desto mere som sporene efter slaveret er mest mærkbare blandt de sorte amerikanere med en lavere indkomst, en ringere uddannelse, en kortere forventet levetid, en højere kriminalitetsgrad og en højere skilsmisseprocent end den hvide befolkning.

Den tyve sider lange klage fremhæver især den tort, den sorte amerikanske befolkning har lidt, men da det er vanskeligt præcist at opgøre den i tal, har man indtil videre ikke angivet noget nøjagtigt erstatningsbeløb. Til gengæld mener advokaterne at have fundet den rigtige udbetalingsordning: Den bedste løsning ville være "at oprette en fond – ligesom den, luftfartsselskaberne i fællesskab har finansieret for ofrene for 11. september 2001 – der skulle have til opgave at finansiere velgørehedsprojekter inden for sundheds- og uddannelsessektoren samt på det sociale område".

Virksomhedernes indstilling er imidlertid ikke positiv. "Kathy Burns, talskvinde for CSX, anser klagen for at være ubegrundet. 'Det er at gøre pervers brug af retssystemet, når man søger at afgøre konflikter, der ligger langt over hundrede år tilbage, og når man gør det på bekostning af nulevende arbejdere og aktionærer.' Aetna Inc. minder for sin del om, at det allerede har givet udtryk for sin dybe beklagelse af selskabets politik i slaveritiden, og hævder, at det har investeret over 34 mio. \$ til fordel for det afroamerikanske fællesskab."²⁵

Klagerne håber, at procedurens langsommelighed og de mange retssager til sidst vil trætte virksomhederne. I så fald vil to scenarier være mulige: Enten indvilliger virksomhederne i at betale eller løse proble-

met i mindelighed; eller også aktiverer de deres lobby – som er mere indflydelsesrig end de sortes – for at presse regeringen til i deres sted at godtgøre de sorte for det ulønnede arbejde, slaverne udførte, og som regeringen også drog gavn af. Meget kløgtigt ... Klagerne kender til alle de mislykkede forsøg på at sagsøge forbundsregeringen, og det er således gennem den private erhvervssektor, det vil sige på en indirekte måde, at de kan få ram på den.

Divergenser

Durbankkonferencen har vist, at de afrikanske erstatningskrav og udbetalingsbetingelser er af en helt anden karakter end i USA, og at de forskellige afrikanske stater har divergerende meninger om dem.

Kap Verdes præsident, Pedro Verona Rodrigues Pires, foreslår, at erstatningen realiseres som konkret udviklingsstøtte til det afrikanske kontinent, således at dette kan integreres i verdensøkonomien, mens Mozambiques premierminister, Pascoal Mocumbi, mener, at de afrikanske lande kun kan gøre sig forventninger om en mere bæredygtig udvikling, hvis deres gæld annulleres. Og den togolesiske præsident, Gnassingbé Eyadéma, går endnu længere og præciserer, at ophævelsen af den afrikanske gæld kun udgør en del af den krævede erstatning.

Alle tre fortier imidlertid et vigtigt forhold: I visse lande har samfundseliten og magten aktivt deltaget i slaverisystemet. Der er i dag stadig nag mellem forskellige etniske grupper i Afrika.

I Benin (det tidligere Dahomey) har den etniske gruppe yoruba – som dengang var offer for menneskejægerens indbyrdes krige – aldrig tilgivet fon-gruppens konger deres meddelagtighed i slaveriet. Så hvem skal modtage erstatningen, og hvem skal betale den, så meget desto mere som slaveriet i visse afrikanske lande stadig udøves af afrikanere? "Man er i rigt mål fælles om at hemmeligholde slaveriet internt i de afrikanske samfund. Der er to grunde til, at man søger at dække over dette fænomen: For det første er ophævelsen af slaveriet historisk set kolonimagternes værk, og afrikanerne har på ingen måde selv taget del heri. For det andet er der takket være modsætningen koloniseret/kolonisator opstået en analogi mellem slaveriets ulighed og den politiske underkastelse. I sociale og politiske sammenhænge, der var præget af kampene for afkoloniseringen og dernæst af tredjeverdensideologien, udelukkede opfattelsen af overherredømmet som en metafor for slaveriet ethvert forsøg på at

undersøge det virkeligt eksisterende slaveri. Taler man om det i dag, mod-siger man et bestemt billede af den afrikanske modernitet, som er uforeneligt med den skændsel, slaverisystemet er forbundet med (...) Så hvordan skal man legitimere kravet om en udbedrende og forsonende erstatning, når man ikke anerkender eksistensen af slaveriet i sit eget samfund?"²⁶

Og det forholder sig rigtignok sådan i Afrika, at man her ikke kun finder de klassiske former for slaveri, men at der også er blevet udviklet en ny slags slavehandel. Den fører tusindvis af kvinder og børn fra "leverandør"-landene (Benin, Burkina Faso, Mali, Togo, Ghana) mod "arbejdsgiver"-lande (Elfenbenskysten, Nigeria, Gabon) via Cameroun og Guinea. I april 2001 blev 43 børn (23 mellem 5 og 14 år og resten i puberteten) fra Benin, Mali eller Togo – alle passagerer på *Etireno* – tilbageholdt i havnebyen Cotonou. Den efterfølgende undersøgelse viste, at hovedparten af de ombordværende børn skulle sælges til rige gabonesere og tjene som tyende eller arbejde på plantagerne. De bliver købt for mellem 15 og 23 euro i landsbyerne og solgt for helt op til 450 euro. "Benin er fattigt og Gabon rigt. Begge lande har underskrevet FN's konventioner om børns rettigheder. Og dog har ingen ophævet slavehandlen eller udfærdiget love for at straffe slavehandlerne."²⁷ Til gengæld er de ansvarlige for skibet nu ved at blive retsfulgt. Den spanske dommer Baltasar Garzón – kendt for sin medvirken til Augusto Pinochets anholdelse i London i 1998 – er blevet overdraget sagen, efter at en spansk menneskerettighedsorganisation har indgivet en klage for forbrydelse mod menneskeheden og sagsøgt den eller de ansvarlige for *Etireno*. Indtil videre er der blevet udsendt tre internationale arrestordre mod skibets ejer, befragteren, dets kaptajn og dets besætning.

"Hvis Afrikas anmodninger blev imødekommet, ville de ligeledes give anledning til at retsforfølge de andre lande, som har handlet med slaver, først og fremmest de arabiske lande. Kan ofrene for vore dages slaveri, for eksempel dem i Mauretania, også kræve erstatning med henvisning til denne lovtekst?"²⁸ Eller vil det sorte fællesskab kunne kræve erstatning af de arabiske lande?

Det, der er vigtigt her, er at sikre sig, at man aldrig glemmer slavehandlen og de hermed forbundne handlinger. Det skal ske ved, at der laves mindemonumenter eller mindesteder, ved at slaveriet gøres til fast pensum, eller ved at man ligesom i Frankrig hvert år den 23. august højtideligholder FN's Internationale dag til mindet om slavehandlen og dens ophævelse – opstanden på Saint-Domingue brød ud den 23. august 1791, og det var altså den dag, at den første republik, som blev grundlagt af sorte

slaver, så dagens lys.²⁹

Et eksempel: Hereroerne (Namibia)³⁰

"Hereroerne var de første ofre for et folkedrab (...) og de første, der udførte tvangsarbejde i de koncentrationslejre, som de var blevet deporteret til og indespærret i af den tyske koloniasator (...) Nogle kunne være fristet til at opfatte hereroernes skæbne som en konsekvens af noget andet end deres tyske koloniasators særlige indstilling til dem, nemlig af koloniseringslogikken som sådan (...) [Men det] er Vilhelm 2.'s Tyskland, der udgør støbeformen for nazisternes koncentrationslejre, ja, endda for shoah'en."³¹

Denne fortid dukkede op til overfladen igen i 2000, først og fremmest da jøderne fik erstatning for det folkedrab, de havde været ofre for, og for at have udført tvangsarbejde under Hitler-styret, men også da man fandt menneskeskeletter i den namibiske ørken: vidnesbyrd om fortidens forbrydelser. Det er derfor, der i dag bliver ført retssag mod forskellige tyske virksomheder samt den tyske regering for at opnå en erstatning for de forbrydelser, der blev begået under koloniseringen.

1900-tallet indledtes ganske rigtigt i 1904 med udryddelsen af hereroerne – et nomadefolk, der bestod af bantusprogede hyrder; i 1600-tallet ankom de til disse egne, hvor bochiman- eller sanfolket og khoikhoi- eller namafolket allerede levede. Regionen havde ganske vist allerede været skueplads for lange stammekrige, men det er først med europæernes ankomst i 17-1800-tallet, at den bliver sæde for voldsomme og destruktive sammenstød, der gør de forskellige indfødte folkeslags eksistens til et mareridt.

Da Adolf Lüderitz, en forretningsmand fra Bremen, i 1883 opdagede de diamantholdige områder ved kysten, underskrev han to handelsaftaler med den lokale herero-stamme, som tillod ham at oprette handelsstationer – blandt andre Angra Pequena (vore dages Lüderitz), som var forbundet med jernbanelinjen Windhoek-Kapstaden. Da Otto von Bismarck indså, at denne region kunne udgøre et fantastisk reservoir af malm (diamanter og guld) og råstoffer, erklærede han den for tysk protektorat i 1883 og stadfæstede sin erklæring et år senere på Berlinskolen. Tyskland, der altid havde været udelukket fra de europæiske stormagters deling af Afrika, tager revanche ved at bemægtige sig Sydvestafrika (*Deutsches Südwestafrika*) – betegnelsen for den nye koloni, hvis første civilguvernør hedder Heinrich Göring, nazilederen Hermann Görings fader.

Kolonien vokser mellem 1891-1894, hvor den kommer til at omfatte Ruanda (Rwanda), Urundi (Burundi), Tanzania, Cameroun og Togo.

I starten muliggjorde handelsaftalerne og de territoriale og militære aftaler ganske vist en mere eller mindre fredelig sameksistens, men forholdene forværredes lidt efter lidt med Curt von François' landvindingspolitik, der i 1894 blev fortsat af Theodor Leutwein, den netop udnævnte administrator af Windhoek. Hans strategi bestod i at tilspidse racekonflikterne (mellem namaer og hereroer) for dermed at kunne indgå forskellige fordelagtige aftaler med hver af parterne. Ved på denne måde at udnytte deres tillid berøvede han dem gradvis større og større landområder. "Den tyske koloniadministration skønner, at de tyske handelsmænd må gøre regelmæssigt indhug på kvægbestanden (...) for at mindske den og således gøre det muligt for tyskerne at installere sig syd for floden Nossob (i den østlige del af landet) (...) Hvert år afstår hereroerne tusindvis af dyr til kolonisterne."³² Berøvelse af jord, tab af kvæg, kvægpest i 1897 – eller på et personligt niveau: udpantning, lønnet tvangsarbejde hos de tyske landmænd eller entreprenører, pisk og udbytning – det er, hvad ti års tysk kolonisering kan sammenfattes til, og hvad der vækker herero- og namabefolkningens vrede.

Det første oprør, hvor de traditionelle fjender, hereroerne og namaerne, allierede sig mod kolonimagten, brød ud i 1896. Trods deres nederlag forsøgte de igen den 12. januar 1904. Denne opstand gav tyskerne det "længe ventede påskud til at iværksætte deres plan: at omforme Sydvestafrika til en koloni med en udelukkende hvid befolkning, at parkere de indfødte i reservater, og hvis de viste sig modstræbende eller besværlige slet og ret at skaffe sig af med dem (...) Krigen antog hurtigt karakter af at være et racefunderet, ikke et kolonialt sammenstød."³³

De overlevende blev fragtet ud til nogle *homelands*, midt ude i ørkenen, af de tyske tropper, der blokerede alle flugtveje og forårsagede deres død ved at nægte dem adgang til mad (de lod deres kvæg omkomme) og drikke (de forgiftede deres brønde). "Da regntiden kom, fandt tyske tropper skeletter omkring 12-16 meter dybe huller, som afrikanerne havde udgravet i deres ørkesløse forsøg på at finde vand."³⁴

Lothar von Trothas åbenlyse ønske om at udslette hererostammen gav sig til kende i en *Tilintetgørelsesbefaling (Vernichtungsbefehl)* af 2. oktober 1904: "Hereroerne er ikke længere tyske undersåtter (...) Jeg meddeler folket: Enhver, der overgiver os en herero, vil blive belønnet med 1.000 mark. Den, der overgiver os Samuel Maherero (oprørslederen), vil

blive belønnet med 5.000 mark. Alle hereroer bør (...) forlade landet eller dø. Dette er min beslutning, hvad herero-folket angår."³⁵ Efter protest og pres fra ind- og udland beslutter Vilhelm 2. samme år at ophæve *Tilintetgørelsesbefalingen*. Friedrich von Lindequist, der er blevet udnævnt til guvernør i 1905, erklærer, at "fremover vil enhver herero, der ikke melder sig selv til myndighederne, ikke længere blive skudt ned, men betragtet som 'fange', sat til at udføre tvangsarbejde og brændemærket med bogstaverne GH for 'tilfangetagen herero' (*gefangener*)".³⁶ Den tyske regering skiftede således fra en systematisk udryddelsespolitik til et koncentrationslejrssystem med tvangsarbejde og slaveri.

Allerede i august 1904 blev der konstrueret lejre til fangerne. Disse lejre eksisterede altså, før de fik deres berygtede navn – udtrykket *Konzentrationslager* dukker først op i januar 1905. "Selv om koncentrationslejrene fandtes forud for tyskernes 'løsning' af herero-problemet, omdefineres lejren her på afgørende vis i og med kombinationen af indespærring og tvangsarbejde. Det er nemlig første gang (...) at man gør brug af sådanne lejre i en ikke-militær sammenhæng," og altså gør det til gavn for de lokale og civile virksomheder, der på grund af krigen mangler arbejdskraft. Udbyttet var så meget desto større, som arbejdskraften var gratis, da et cirkulære stipulerede, at "det ikke kunne komme på tale at betale dem for deres arbejde, eftersom de var fanger".³⁷ Endnu et hidtil ukendt fænomen var, at visse selskaber – som for eksempel rederiet Woermann - oprettede deres egne lejre: De bliver i dag sagsøgt af hereroerne. I disse lejre var hereroerne ofre for undernæring, udmattelse, ydmygelser (tilråb og hån), vold (piskeslag, drab) og voldtægt; over halvdelen af dem omkom inden for ét år.

I 1908 rives lejrene ned. Men for at bevare den permanente kontrol over de "tidligere fanger" og hele den indfødte befolkning, nægtes de ejendomsret og retten til at besidde kvæg; de registreres, fra de er syv år gamle takket være et pas og et identifikationsnummer. Da man har forbudt dem at flytte, udskrives der "rejsepas" for at begrænse befolkningens bevægelsesfrihed mest muligt, og man skal efter 1912 betale en afgift for at modtage det. Når de tidligere fanger ikke besidder dette dokument, bærer de en metalskive om halsen, hvorpå deres matrikelnummer er indgraveret.³⁸

Folketællingen fra 1911 viser, at der af de oprindelige 80.000 hereroer nu kun er 15.000 tilbage; namaernes befolkning halveres fra 20.000 til 10.000.

Herefter fulgte krigen mod Sydafrika og 1. Verdenskrig, der gjorde en ende på den tyske besættelse. Folkeforbundet betrodde Sydafrika det tidligere tyske Sydvestafrika som mandatområde. Sydafrikanerne videreførte raceadskillelsespolitikken i form af det, de kaldte den "separate udvikling", en transponeret form af deres egen apartheid, som hereroerne altså blev gjort til genstand for.

De talrige modstandskampe, mobiliseringen, de forskellige stammers blodige oprør mod tyskerne, der startede i 1912, men fortsatte frem til vor tid, nu mod den sydafrikanske diskriminationspolitik – alt dette førte til, at der blev udskrevet valg i 1989. Resultatet var Namibias uafhængighed den 21. marts 1990 (navnet blev anerkendt af FN i 1968) under ledelse af præsident Sam Nujoma.

To væsentlige grunde har fået "Rådet for skadesgodtgørelsen af hererofolket" – dannet på foranledning af hererolederen Kuaima Riruako og professor Mburuma Kerina, som er direkte efterkommere af de hereroer, der led så meget i den omtalte epoke – til i juni 2001 at stævne den tyske regering og forskellige tyske virksomheder, der anklages for delagtighed i Kejserrigets kolonipolitik i begyndelsen af 1900-tallet, for Højesteretten i Columbia District. Denne domstol kan takket være "USA's forbundsret og [international ret] pålægge erstatningsbeløb for forbrydelser, der er begået selv i en fjern fortid, såfremt den anklagede har haft udbytte af dem".

Den første grund er at "gøre de internationale instanser opmærksomme på det glemte folkedrab og således muliggøre en symbolsk anerkendelse af hereroernes skæbne, der er af afgørende betydning for deres identitetsfølelse (...) Når det første folkedrab i 1900-tallet fandt sted i Namibia, er det, fordi det område var et kolonialiseret område. Det er altså kolonialismen, der dømmes gennem hereroernes sag. Det er følgelig vigtigt at anerkende denne episode, det vil sige at integrere den i historieskrivningen om 1900-tallet (...)"³⁹

Ud over kravet om anerkendelse af deres historie (ligesom det var tilfældet for de sorte slaver, er det takket være hereroernes ulønnede arbejde, at staten og virksomhederne har kunnet ophobe rigdomme) henvises der også til de åbenlyse og stadig eksisterende uligheder i nutiden – som er en konsekvens af fortidens forbrydelser – og det er således for at udfylde den afgrund, der adskiller den dominerende hvide klasse fra hereroerne, at man afkræver flere virksomheder skadeserstatning med renter. Hovedparten af de tidligere kolonister, de være sig af sydafrikansk eller tysk afstamning, som er forblevet i Namibia, har stadig en knusende økonomisk

overmagt inden for både industri og landbrug, og de ejer hovedparten af de jorde, der overhovedet lader sig dyrke. Efter landbrugsreformen i 1991 og for at undgå en konflikt med de store hvide godser blev enkelte jorde givet tilbage til de sorte bønder, hvoraf en stor del fortsat udelukkende dyrker til eget forbrug. I 1994 var 40 % af den erhvervsaktive befolkning ramt af arbejdsløshed.

Selv om Tyskland i dag yder udviklingshjælp til Namibia – der er indtil videre blev udbetalt over 1 mia. euro – hvorved det håber at kunne udligne gælden for sine fortidige forbrydelser, er det ikke desto mindre sådan, at "hereroerne, hvis befolkning i dag er på over 100.000 individer, forbliver ubøjelige. De kræver en 'sand' kompensation (...) 'De gjorde os til umennesker. De berøvede os alt. Det er derfor, vi kræver erstatning.'"40

Phil Musolino og Lisa J. Dessel, Rådets to advokater, kræver 2 mia. \$ i erstatning af Deutsche Bank, Terex Corporation og Woermann Line, som i dag hedder Deutsche-Afrika-Linien. Det er blevet dokumenteret, at Deutsche Bank var den vigtigste bankgruppe i Sydvestafrika mellem 1890 og 1929, hvor den kontrollerede praktisk talt alle finansielle operationer. "De anklagede og det kejserlige Tyskland udgjorde tilsammen en handelsvirksomhed, som kynisk iværksatte en udryddelsespolitik. Denne omfattede tilintetgørelsen af stammekulturen og de sociale strukturer, oprettelsen af koncentrationslejre, tvangsarbejde, medicinske eksperimenter og udbytning af kvinder og børn, og alt dette med henblik på at sikre de pågældende selskabers økonomiske fortjeneste."41

Et andet dokument: *The Blue Book*, der blev udgivet i august 1918 af den britiske regering, indeholder oversættelser af officielle tyske dokumenter om lejrene og edsvorne vidners detaljerede skildringer af de handlinger, tyskerne begik i lejrene. Den blev delvis tilintetgjort i 1926 som et led i den igangværende rehabilitering af Tyskland. Dog undslap visse kopier bålet og anvendes nu af hereroerne i deres søgsmål. "Johann Noothout, ung hollænder, naturaliseret brite, taler om Lüderitzbucht-lejren: 'Jeg har set lig af kvinder (...) blive ædt op af ådselsfugle. Visse af dem var tydeligvis blev tævet ihjel (...) Enhver fange, der forsøgte at flygte, blev ført for løjtnanten, der gav ham halvtreds piskeslag. Straffen blev givet på den grusomst mulige vis: Trevler af kød fløj gennem luften.'"42

Da den tyske regering i 1998 blev afkrævet yderligere 2,2 mia. \$, indrømmede Roman Herzog, at der var blevet begået "ukorrekte handlinger" i løbet af den pågældende periode, men han hævdede, at

"stammen ikke kunne kræve erstatning, da de internationale love om beskyttelsen af civile endnu ikke var gældende under hereroernes oprør, og ethvert søgsmål var umuligt, eftersom der på den tid ikke fandtes nogen lovtekst, der gjorde det muligt at henføre udryddelsen under nogen retsbestemmelser".⁴³ Haagkonventionen fra 1899 om beskyttelsen af de civile befolkningers rettigheder forbigås i tavshed.

Han vovede endda at tilføje, at han nægtede at bede om forladelse under påskud af, at der var gået for lang tid til, at det gav nogen mening. En lille sejr var det dog, at udenrigsminister Joschka Fischer på Durbankonferencen i 2001 omvendt erklærede: "I mange dele af verden lader de lidelser, slaveriet og udbytningen af kolonierne har været årsag til, sig stadig mærke. Fortidens uretfærdigheder er uigenkaldelige, men ved at tilstå vor skyld, ved at anerkende vort ansvar og ved at erkende vore historiske forpligtelser kan vi i det mindste give ofrene og deres efterkommere den værdighed tilbage, som vi dengang berøvede dem. Det er det, jeg nu vil gøre her, i Den Tyske Forbundsrepublikks navn."

De tyske mestizer, nazismens glemte ofre

Ideen om at sterilisere den sorte race opstod i Namibia. Den tyske genetiker Eugen Fischer var påvirket af de darwinistiske teorier eller Joseph Gobinau, "der ville give en fysisk og realistisk begrundelse af den nordiske og germanske races overlegenhed",⁴⁴ og koncentrerede sit arbejde om hereroerne, navnlig "mestizerne", om "raceblandings" farer – raceblandingen skyldtes for det mest soldaternes voldtægt af herero-kvinderne – og om den ariske rases genetiske renhed. Han begyndte sin undersøgelse i selve lejrene – nogle fanger, der havde overlevet krigen i 1904, blev hans forsøgsdyr. Han udgav to bøger om resultaterne af sin forskning. Den første fra 1913, *Die Rehobother Bastarden und das Bastardisierungsproblem beim Menschen* [Rehoboth-bastarderne og bastardiseringsproblemet hos mennesket], forsvarer den idé, at "børn af ægteskaber mellem sorte og hvide har mere indskrænkede intellektuelle evner end (...) børn af to hvide forældre".⁴⁵ Den anden fra 1921, *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene* [Den menneskelige arvelighedslæres og racehygiejens grundtræk], udarbejder det, som den nazistiske ideologi snart skulle sætte i værk i en helt anden målestok. I 1908 lukkes lejrene, og ægteskaber på tværs af racerne forbydes eller ophæves. Tyskere i sådanne ægteskaber fratages deres borgerrettigheder.

Efter nederlaget i 1. Verdenskrig intensiveres tvangstanken om den hvide races renhed – navnlig da Tyskland efter at være blevet frataget sine kolonier ser Rhinlandet besat af tropper fra Frankrigs afrikanske kolonier. Den endegyldige ydmygelse: Ved Versailles-traktaten havde tyskerne allerede bedt om at få disse soldater udelukket fra kampene, så hvordan tåle deres tilstedeværelse som beskyttere af besættelsesmagtens overhøjhed i Rhinlandet, og hvordan tolerere, at de kan give ordrer til den hvide befolkning, der ellers betragtes som den overlegne race? "En lang række myter smedes i ruinerne efter den gamle orden (...) En af dem gør det muligt at søge ly i et beskyttet miljø, hvor skylden skydes på de fremmede, dem, der er uden for 'gruppen'. Den sorte soldat, der af propagandaaen omformes til at være den absolutte modsætning til den typiske tysker, er perfekt i rollen som syndeboek."⁴⁶

I løbet af 1920'erne er der blevet ført en decideret propagandapolitik mod de sorte soldater fra kolonitropperne – især de senegalesiske blænkere. Kampagnen mod "Den Sorte Skændsel", der støttes af nationalistiske foreninger, dagblade og feministiske grupper, kolporterer billedet af den sorte soldat som abens nære slægtning (mange andre af den slags billeder vil følge!). Oven i abeportrættet kommer billedet af et væsen hjemsogt af utæmmelige seksuelle drifter, i så høj grad, at det for at tilfredsstille sit begær forgriber sig på kvinder og endda børn. Den sorte inkarnerer ligeledes smittebæreren af diverse sygdomme (blandt andet kønssygdomme), epidemier og tropesygdomme. "En af naturens første og helligste love kundgør racernes ulighed og vil, at de overlegne racer skal udslette de underlegne racer. Den har forbeholdt den ariske race den rolle at civilisere og herske over verden. Men til den ende må det ariske blod forblive rent: Raceblandingen er den højeste synd, man kan begå mod naturen, der krænket vil hævne sig."⁴⁷ I denne lovs navn og af frygt for, at de sorte soldater vil overtræde de love, der forbyder seksuelt samkvem mellem personer af forskellig race, foretrækker Hitler i 1935 at give ordre til, at et stort antal af de 25.000 farvede individer, der på det tidspunkt lever i Tyskland, skal steriliseres og deporteres til arbejdslejre. Mod slutningen af 1937 var mindst 400 mestizer, som nedsættende blev kaldt "Rhinlandsbastarderne", blevet steriliseret, og andre 400 forsvandt i lejrene.

Hans Hauck, et af ofrene for Hitlers steriliseringsprogram, fortæller: "Vi var så heldige, at vi ikke blev sendt i døden; vi blev blot steriliseret. Uden bedøvelse. Efter at have modtaget mit vasektomicertifikat blev

jeg bedt om at underskrive et dokument, hvori jeg lovede, at jeg aldrig mere ville have kønslig omgang med tyske kvinder."⁴⁸

I dag mener visse ofre, at man bør kæmpe for at få erstatning. Men da loven om godtgørelse er så kompleks, og eftersom der skal igangsættes så mange administrative procedurer, mister klagerne på forhånd modet. Tysk lov stipulerer, at enhver person, der er blevet diskrimineret eller forfulgt af naziregimet, ubetinget kan få godtgjort alt, hvad vedkommende har tabt (ejendomme og rettigheder). Men "de personer, der for eksempel er blevet steriliseret, skal tilvejebringe detaljeret dokumentation for deres lidelser (steriliseringscertifikater, dokumenter, der bekræfter de fysiske men). Det fysiske bevis på, at de faktisk er blevet steriliseret, rækker ikke. Forbundsrepublikkens lov om godtgørelse definerer ikke engang, hvem der er berettiget til at søge om erstatning."⁴⁹ Dertil kommer den tyske regerings notoriske ligegyldighed, som ikke gør det lettere at løse erstatningsproblemet. "Det er på tide, at Afrika, dets børn og dets diaspora anstrenger sig til det yderste for at gøre noget ved erstatningsspørgsmålet. En dag vil de skyldige måske høre efter."⁵⁰

Mestizerne i Australien, ofrene for *Keep Australia White*

Aboriginerne, der i over to hundrede år har levet uden deres jorder, og som er blevet mishandlet (anbringelse i reservater, mishandling af arbejdskraften, udbytning, fornægtelse af deres rødder, diskrimination), fejrer nu 10-årsdagen for Mabo-dommen og den australske højesterets anerkendelse af deres ejendomsret over deres jord, den 3. juni 2002.⁵¹ Aboriginerne er i dag fortsat ofre for alverdens tænkelige sociale problemer, og selv om de har vundet visse sejre, stiller de yderligere krav: De ønsker en officiel undskyldning, som rehabiliterer dem, en udligning af de sociale uligheder eller erstatning til de familier, som har fået bortført deres mestizbørn.

"Commonwealthkonferencen om aboriginernes situation i 1937 var explicit: 'De aborigine mestizer har kun én mulig fremtid: De skal én gang for alle absorberes i samfundet.' Den gentager i 1951, at 'assimileringen er målet. Indtil alle aboriginerne lever som de hvide australiere'.⁵² *Keep Australia White* lød slagordet.

Fra begyndelsen af 1900-tallet og frem til slutningen af 1960'erne giver regeringen ordre til, at aborigine mestizbørn (*half caste*) fjernes fra deres familier og anbringes på institutioner, børnehjem eller i adoptivfamilier, hvor de skal opdrages på "europæisk" vis og gøres til "gode

små australiere". "De *chief protectors*, der udpeges i hver stat, bliver mestizbørnenes officielle værger, indtil de fylder 18 år."⁵³

Perioden 1994-2004 er af FN blevet erklæret for "De oprindelige befolkningers årti". Det er også i 1994, at tragedien om den stjalne generation blev afsløret af *The Going Home Conference*, der består af 600 aboriginere, som har været ofre for denne forbrydelse i Darwin. De igangsatte senere en stor undersøgelse *Bringing Them Home* på foranledning af Paul Keatin, medlem af Labourregeringen.

Men i 1996 nægtede den liberale premierminister John Howard at bede om forladelse, endsige nedsætte en særlig domstol, der skulle fastsætte erstatningsbeløbet.

"I Australien kan de internationale menneskerettighedsaftaler ikke umiddelbart sættes i kraft og er først gyldige, når de er blevet stadfæstet ved lov. Et individ kan ikke indbringe en klage for retten angående en overskridelse af de internationale menneskerettighedsforpligtelser, Australien har underskrevet, medmindre den pågældende rettighed er omfattet af landets lovgivning."⁵⁴

Trods rapporten fra *Bringing Them Home*, der blev offentliggjort i april 1997, og som påviste, at mellem 30 % og 50 % af de aborigine børn – det vil sige mellem 70.000 og 100.000 børn – i perioden 1885-1967 blev revet bort fra deres moder og anbragt på institutioner, vover John Howard i april 2000 alligevel at hævde, at "ikke over 10 % af de aborigine børn er blevet tvangsfjernet fra deres familie – og for nogle af dem var dette endda berettiget. Der er altså ikke tale om en hel generation, men om cirka 10.000 familier, der skal behandles sag for sag." Befolkningen, der var chokeret over en så åbenlys uforskammethed, organiserede dagen efter, den 26. maj, *The National Sorry Day* – en stor march i Sydney til minde om den stjalne generation, hvori over 100.000 personer deltog. "Kravet fra de to medlemmer af den stjalne generation blev forkastet af forbundsdomstolen den 11. august 2000. Dommeren fandt det ikke nødvendigt at tage højde for de 621 vidnesbyrd, de 3.000 dokumenter og de to klageres dybe traumer: 'Deres bortførelse stred ikke mod den tids lov.'⁵⁵

En anden undersøgelseskommission træder sammen i oktober 2000, hvor referenten (E/CN.4/2000/16, par. 4, 36, 45-46) påpeger, at et uforholdsmæssigt stort antal aborigine børn fortsat bliver fjernet fra deres familier og lokalsamfund. Det er kontakten med børneværns- og retssystemet, der forklarer, hvorfor så mange aborigine børn adskilles fra deres familier. Overalt i Australien er aborigine børn overrepræsenterede i

børneforsorgssystemet, navnlig i tilfælde af langvarige anbringelser. Desuden lever en stor procentdel af disse børn hos ikke-aborigine plejefamilier.

"I henhold til Generalforsamlingens resolution 48/163 begyndte Årtiet den 10. december 1994 (...) Programmet lægger vægt på uddannelsens afgørende betydning og på den rolle, det internationale samarbejde spiller for at løse de indfødte befolkningers problemer, hvad angår menneskerettigheder, miljø, udvikling, uddannelse og sundhed (...) samtidigt med at man ikke må glemme at beskytte deres traditionelle rettigheder."⁵⁶

Vietnams ofre

Når det ikke forekommer legitimt at sidestille Vietnams erstatningskrav med dem, vi hidtil har set på, skyldes det, at det ikke har at gøre med en forbrydelse, der blev begået i løbet af erobringen eller koloniseringen, eller med en racepolitik, men med en forbrydelse, der blev begået i løbet af vietnamesernes kamp for uafhængighed og amerikanernes kamp mod kommunismen. Erstatningskravet er altså forbundet med en krigsforbrydelse.

Under Vietnamkrigen oversprøjtede USA fra 1961 til 1971 den sydlige del af landet samt visse områder i Laos og Cambodja med et kemisk middel – *Agent Orange* – hvorefter Saigon-regeringen tog over i et par år, indtil besprøjtningen definitivt blev indstillet på grund af de internationale protester. Disse operationer, der havde kodenavnet *Operation Ranch Hand*, havde til formål at afløve området for at beskytte de amerikanske militærbaser mod angreb fra de nordvietnamesiske soldater, der kunne skjule sig i det. Men målet var også at blotlægge modpartens positioner, våbendepoter og forsyningsveje for at lette luftværnets og artilleriets beskydning af dem. I kraft af den massive ødelæggelse af afgrøderne udsultede de desuden befolkningen.

Dertil kommer, at mens de erstatningsprocedurer, vi hidtil har set på, læger sårene efter fortidens forbrydelser, synes Vietnamsørgsmålene at foregribe godtgørelsen af fremtidige forbrydelser, det vil sige at tjene som præcedens for eventuelle erstatningskrav fra kommende ofre. Det har de aktuelle begivenheder bekræftet. Der har været en del debat om de amerikanske soldater, der var udsat for sennepsgas under Golfkrigen⁵⁷ – hvoraf nogle døde nogle måneder efter deres hjemkomst, mens andre blev ramt af alvorlige sygdomme. Det samme spørgsmål blev stillet i forbindelse med krigen i Kosovo, hvor visse franske soldater blev udsat for forarmet

uran. Desuden stipulerer paragraf 3 i Den Internationale Domstol for Eksjugoslavien (Haag-domstolen), at den er "bemyndiget til at retsforfølge de personer, der overtræder lovene eller skikkene for krigsførelse – hvoraf den første er brugen af giftvåben eller andre våben, der kan forvolde unødvendig lidelse". Men eftersom man ikke har kunnet bevise forbindelsen mellem de kemiske midler og soldaternes symptomer, har man ikke kunnet gå videre med sagen. Som det var tilfældet med Vietnam, vil der måske blive nedsat en komité, der skal undersøge konsekvenserne af brugen af kemiske våben under krigen, og dette kunne give anledning til nye erstatningskrav fra ofre (soldater eller civile) for krigsforbrydelser. Kemiske våben blev ganske vist ikke brugt første gang i Vietnam – men under 1. Verdenskrig – men de amerikanske veteraners erstatningskrav over for deres egen regering er et nyt fænomen.

Som resultat af de amerikanske veteraners søgsmål er det amerikanske udenrigsministerium samt de amerikanske selskaber, der producerede Agent Orange – såsom Dow Chemical (en af de mest kapitalstærke koncerner inden for denne sektor), Thompson, Diamond, Monsanto, Hercules, Uniroyal⁵⁸ – blevet tvunget til at betale dem og deres australske, new zealandske og sydkoreanske allierede en erstatning. "Til gengæld er der ikke én eneste af de hundredtusindvis af vietnamesiske ofre, der har modtaget så meget som en cent i erstatning – ikke engang blandt de sydvietnamesiske allierede. Ofrene for Agent Orange og deres børn samt krigsveteranerne modtager en gang om måneden et beskedent beløb (på 3-6 dollars), alt imens de sydvietnamesiske soldater intet får."⁵⁹

Selv om naturen har elimineret en stor del af dioxinen, når adskillige undersøgelser fra USA og Vietnam frem til de samme konklusioner og etablerer en forbindelse mellem Agent Orange og diverse lidelser, for eksempel "et højt antal kræfttilfælde, svækkelse af immunsystemet og deraf følgende forøget risiko for infektionssygdomme, stofskifteproblemer, forøgede svangerskabsproblemer (ufrivillig abort, livmoderkræft ...) og medfødte misdannelser, der oven i købet er arvelige. Denne substans forbliver altid aktiv i blodet og fedtvævet samt i modermælken."⁶⁰

Et andet nyt fænomen er følgende: Selv om man i Vietnam har påvist forbindelsen mellem Agent Orange og de forskellige lidelser, befolkningen er ramt af, og på trods af situationens presserende karakter (man frygter, at en tredje generation vil blive ramt af medfødte misdannelser), nægter USA fortsat at betale en erstatning. Det har ført til, at man i stedet for at kræve krigserstatninger opfordrer til samarbejde.

Efter ophævelsen af handelsblokaden i 1994 samarbejder Vietnam og USA med henblik på hjemførelsen af de forsvundne GI'ers efterladte ejendele. Dette samarbejde omfatter iværksættelsen af et program, der tillader vietnamesere at rejse til USA; *High Officials*-programmet (der gør det muligt for højtstående embedsmænd fra den tidligere Saigon-regering at forlade landet) og ODP-programmet (*Orderly Departure Program*), der har hjulpet over 486.000 vietnamesere med at bosætte sig i USA – heriblandt den generation af amerikansk-asiatiske børn, der har nydt godt af *Coming Home*-loven.

Efter indgåelsen af en samarbejdsaftale i juni 1999 forsyndede USA for første gang Vietnam med udstyr til at fjerne landminer, og Washington lovede at finansiere projektet med 3,2 mio. \$

Som man kan konstatere, har lande med en lidet ærværdig fortid vanskeligt ved at gøre afbigt, anerkende forbrydelsen for slet ikke at tale om at udbetale erstatningsbeløb.

Måske vil de igangværende søgsmål fremkalde yderligere krav fra andre ofre. Måske vil hereroernes begæringer efterfølges af klager fra de tyske homoseksuelle eller fra de tusindvis af sigøjnere, der også blev ofre for nazistyrer. "For Romani Rose, præsident for sinti- og romasigøjnernes centralråd, ville dette kun være ret og rimeligt."⁶¹ Eller måske vil der dukke nye krav op fra ofre for diverse diktaturer eller militærdiktaturer, for eksempel Pol Pots og De Røde Khmerers regime i Cambodja, de kommunistiske regimer (stalinismens eller maoismens ofre) eller de antikommunistiske regimer (som i Latinamerika).⁶²

Retssagerne om opnåelse af erstatning og vore dages rædsler – dødslejrene i Cambodja, folkedrabet i Rwanda og den etniske udrensning i det tidligere Jugoslavien – har gjort den internationale opinion bevidst om, at man skal tage sig af ofrene. Ved Durbankonferencen blev denne tanke gentaget flere gange, og der blev insisteret på, at det var vigtigt for ofrene at have adgang til passende retslige institutioner for at retsforfølge de skyldige og medskyldige i forbrydelser mod menneskeheden, krigsforbrydelser og folkedrab. "Grunden til, at visse væbnede konflikter opstår og medfører forbrydelser mod international menneskeret, er efter min mening, at det internationale samfund hidtil har været ude af stand til at gøre det klart, at de ansvarlige for disse forbrydelser vil blive stillet for retten – før eller siden. Indtil den dag kommer, hvor det internationale fællesskab er i stand til at vise, at de, som er ansvarlige for overtrædelsen af

menneskelivets mest grundlæggende regler, vil blive stillet for retten, vil historien gentage sig," siger FN's undergeneralsekretær for juridiske anliggender Hans Corell.⁶³

Det er derfor, de forskellige internationale domstole gennem 1900-tallet har udgjort så vigtige etaper i kampen mod folkedrab, krigsforbrydelserne og forbrydelserne mod menneskeheden. De udgør grundlaget for fremtidens permanente og verdensomspændende internationale strafferet. Den Internationale Krigsforbryderdomstol for Eksjugoslavien (Haag-domstolen), der blev oprettet i 1993 for at dømme krigsforbrydelserne i det tidligere Jugoslavien, og derefter Den Internationale Krigsforbryderdomstol for Rwanda, oprettet i november 1994 for at dømme folkedrabet i Rwanda, har begge haft den funktion at forfølge og dømme de ansvarlige for alvorlige overtrædelser af international menneskeret i de pågældende lande.

Endelig er der igen opstået et krav om oprettelsen af en stående domstol for krigsforbrydelser og folkedrab. Den blev oprettet i december 1948 ved en generalforsamling i FN. Arbejdet startede i 1951, men blev indstillet på grund af den kolde krig. Statutten for Den Internationale Straffedomstol blev underskrevet i Rom i juli 1998 og trådte i kraft den 1. juli 2002. Et af hovedemnerne på Durbankonferencen var netop denne domstol. For dens statut bekræfter gyldigheden af "begrebet om folkedrab, således som det er blevet lovordnet og defineret i 1948; anerkender, at trælbindingen er en forbrydelse mod menneskeheden ligesom voldtægt, seksuelt slaveri, tvangsprostitution, tvungen graviditet, tvangssterilisering og enhver anden form for seksuel vold" (paragraf 7.1 og 8.2). Disse forbrydelser kan medføre erstatningskrav. Paragraf 73 i udkastet til Den Internationale Straffedomstol foreslår, at "enhver skyldig skal tvinges til at betale erstatning, det være sig i form af tilbagelevering til, godtgørelse eller rehabilitering af ofre", og at der skal oprettes en fond til gavn for ofre.

"Det er vigtigt at bemærke, at domstolen vil udgøre en selvstændig enhed og ikke et organ under FN eller Sikkerhedsrådet. Det gør det muligt at garantere ikke blot, at den opfylder de krav til uafhængighed og uhildethed, man bør stille enhver retsbehandling, men også at den holder sig på armslængde af de stormagter, der har domineret verden i anden halvdel af 1900-tallet" (paragraf 1.2 og 1.12-18).

Af frygt for denne uafhængighed kundgør den amerikanske regering den 6. maj 2002 officielt sin modstand mod Den Internationale Straffedomstol og ophæver Rom-statutten, som Clinton-administrationen

havde underskrevet den 31. december 2000. USA bekræfter i et brev til FN, at landet "ikke længere er retsligt forpligtet af underskrivelsen" af traktaten. Den Internationale Straffedomstol har udgjort en hæmsko for USA's ønske om at styre verden – men det er ikke den eneste grund til dette tiltag: Den amerikanske regering nægter at se sine indbyggere – og navnlig sine soldater – blive gjort til genstand for retsforfølgelse.

Durbankonferencen beskæftigede sig også med den skæbne, andre, ofte glemte, ofre har lidt – kvinder og børn. Det er trist at gøre status over 1900-tallet: "2 mio. børn er blevet dræbt i de forskellige konflikter; over 4,5 mio. er blevet invalide eller har fået varige fysiske men, over 30 mio. er blevet hjemløse; over 10 mio. har fået alvorlige psykologiske traumer; over 1 mio. er blevet forældreløse eller har mistet kontakten til deres forældre; for ikke at tale om de unge kvinder, der er blevet misbrugt seksuelt, eller de soldaterbørn, der føler sig isolerede og forkastede af det samfund, de lever i," siger Olara Otunnu, FN-generalsekretærens særlige repræsentant for børn i væbnede konflikter.

Det blev foreslået, at statutudkastet skulle bekræfte, at "Domstolen træffer passende forholdsregler for at beskytte ofrenes og vidnernes privatliv, værdighed, fysiske og psykologiske velbefindende og sikkerhed; navnlig når forbrydelsen har været ledsaget af seksuelle overgreb". Det bemærkes, at voldtægt, bortkomst og forfølgelse er føjet til listen over de forbrydelser, Nürnberg-domstolen havde etableret, men at deportation er blevet fjernet fra den.

NOTER

¹ Jf. Marc Ferro, "Om slavehandlen og slaveriet", samt Catherine Coquery-Vidrovitch, "Den arabiske kolonimagt på Zanzibar".

² Jf. ovenfor, "Etaper i ophævelsen og genindførelsen af slaveriet", appendiks til "Slaverne i USA's sydstater".

³ Antoine Garapon, *Des crimes qu'on ne peut ni punir ni pardonner. Pour une justice internationale*, Paris, Odile Jacob, 2002, s. 115-160.

⁴ Jullyette Ukabiala, "La Conférence contre le racisme aboutit à une déclaration historique, mais les Africains ont d'autres revendications", *Afrique Relance*, FN, vol. 15, nr. 13, oktober 2001, s. 5.

⁵ Om institutionernes kontrol over den historiske diskurs, jf. Marc Ferro, *Les Tabous de l'histoire*, Paris, Robert Laffont, 2002.

⁶ Jf. Pap Ndiaye, "De nordamerikanske indianere" samt Alastair Davidson, "En fordømt

race: koloniseringen af aboriginerne i Australien".

⁷ Jacques Derrida, *Le Monde des débats*, nr. 9, december 1999, samtale med Michel Wieviorka.

⁸ Man skal frem til november 1968, førend FN tilslutter sig konventionen om, at krigsforbrydelserne og forbrydelserne mod menneskeheden ikke kan forældes. Udg. anm.

⁹ Théophile Kouamouo, "Au départ de la route des esclaves. Le délicat débat sur l'indemnisation", *Le Monde*, 10. september 2001, Ouidah, Benin.

¹⁰ Jullyette Ukabiala, *op.cit.*, se note 4.

¹¹ Yves Laudy, "Combien pour l'esclavage?", *La Libre Belgique*, Défis Sud, nr. 47.

¹² Tilsvarende måtte Haiti, ifølge kong Karl 10.'s forordning af 17. april 1825, for at opnå sin uafhængighed samt anerkendelsen af slaveriets ophævelse betale en større erstatning til Frankrig og de fordrevne plantageejere eller deres fordringshavere. For at betale denne gæld måtte Haiti optage lån i Frankrig – den tidligere kolonimagt. Beløbet blev fastsat til 150.000.000 francs i 1825, men nedsat til 90.000.000 francs efter den traktat, som de to lande underskrev i februar 1838.

¹³ Citeret i Pascal Riché, "Pour ou contre dédommager les Noirs. Aux Etats-Unis, l'indemnisation de l'esclavage refait débat", *Libération*, 17. august 2001.

¹⁴ Frantz Fanon, *Fordømte her på jorden*, København, Rhodos, 1968. Sætningen "Tyskland skal betale", som Frantz Fanon anvender i forbindelse med 1945, er i virkeligheden fra 1918.

¹⁵ En lobby, der med held fik gennemtvunget sanktioner mod Sydafrika i apartheid-tiden.

¹⁶ Randall Robinson, *The Debt: What America owes to Blacks*, New York, Plume, 2000. Se også Fabrice Rousselot, "Le profiteurs de l'esclavage' trainés en justice à New York", *Libération*, 28. marts 2002.

¹⁷ Michel Moutot, "Réparations de l'esclavage: le secteur privé américain pris pour cible", AFP International, New York, 25. marts 2002.

¹⁸ Et kollektivt søgsmål betyder, at en række personer – her fire klagere – kan anlægge sag som gruppe mod en virksomhed.

¹⁹ En aktivist fra New York, der i lang tid har studeret relationen mellem slaveriet og virksomhederne, jf. Philippe Bolopion, "Des fortunes construites au prix de la sueur des esclaves", RFI, www.democraf.com, artikel 298, juni 2002.

²⁰ *The Economist*, "Les descendants d'esclaves bientôt indemnisés?", London, oversat i *Courrier International*, nr. 535, 1.-7. februar 2001.

²¹ Anthony Stoppard, "Advokater, der har til hensigt at sagsøge schweiziske og amerikanske banker for ikke at have respekteret FN's økonomiske blokade af Sydafrika, søger aktuelt efter ofre for raceundertrykkelse med henblik på et kollektivt søgsmål", www.ipsnews.net.

²² Yves Laudy, *op.cit.*

²³ Citeret i Patrick Jarreau, "La communauté noire américaine divisée sur la question des réparations", 30. august 2001.

²⁴ En undersøgelse foretaget af Chicago og Harvard Universitet i oktober 2001.

²⁵ Reuters (Washington), "Klage mod amerikanske virksomheder for slaveri", 25. marts

2002.

²⁶ Samtale om slaveriet med Roger Botte, antropolog og forsker ved CNRS, *Le Monde*, 30. august 2001.

²⁷ Olenka Frenkiel, "Etireno, le bateau de l'esclavage", *Mail & Guardian*, oversat i *Courrier international*, nr. 580, 13.-19. december 2001, s. 66-67. *Etireno* var et nigeriansk skib, der blev chartret af et selskab fra Benin, og hvis rute almindeligvis var Cotonou-Libreville-Douala-Lomé.

²⁸ Fabienne Pompey, "Durban: les descendants d'esclaves demandent réparations", *Le Monde*, 7. august 2001. Jf. Mariella Villasante Cervello: "Négritude: en racisme arvet efter den franske kolonimagt? Betragtninger over den negerafrikanske ideologi i Mauretanien".

²⁹ Jf. kapitlet "Om slavehandlen og slaveriet".

³⁰ Om dette emne henvises også til Ingolf Diener, *Namibie, une histoire, un devenir*, Paris, Karthala, 2000.

³¹ Joël Kotek & Pierre Rigoulot, *Le Siècle des camps – emprisonnement, détention, extermination, cent ans de mal absolu*, Paris, Jean-Claude Lattès, 2000.

³² Carine Gilloin, *Une histoire des grands hommes. Anthropologie historique de la communauté herero, 1840-1993 (Namibie)*, ph.d.-afhandling, EHESS, Paris, 1999, s. 188-192.

³³ Joël Kotek & Pierre Rigoulot, *op.cit.*, s. 83-84.

³⁴ Anonym forfatter, www.lautre.dad.be. Sitet er nedlagt (o.a.).

³⁵ Carine Gilloin, *op.cit.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Jan-Bart Gewald, *Hereros heroes*, udgivet af James Currey (Oxford) & David Philip (Kap-staden), Athens, Ohio University Press, 1999, s. 188.

³⁸ Carine Gilloin, *op.cit.*

³⁹ Anonym forfatter, www.lautre.dad.be, jf. note 33.

⁴⁰ Catherine Chabu Mwewa, "Namibie, dédommagements de guerre", *ANB-Bia*, supplement, nr. 421, Issue Edition, november 2001.

⁴¹ Catherine Chabu Mwewa, *op.cit.*

⁴² Joël Kotek & Pierre Rigoulot, *op.cit.*

⁴³ Catherine Chabu Mwewa, *op.cit.* Det er sandt, at begrebet om folkedrab er blevet anvendt på hereroerne med tilbagevirkende kraft, for den optræder første gang i den polske jurist Rafal Lemkins værk om aksemagternes besættelse af Europa, *Axis Rules in Occupied Europe*.

⁴⁴ Således defineres Joseph Arthur Gobineaus teorier af ordbogen *Robert*, årgang 2000.

⁴⁵ Joël Kotek & Pierre Rigoulot, *op.cit.*

⁴⁶ Estelle Fohr-Prigent, *La "Honte noire". Racisme et propagande allemande après la Première Guerre mondiale*, universitetsspeciale i de internationale forholds historie, Paris-I, 1998-1999, s. 57.

⁴⁷ Tekstsamling redigeret af Youssef Serrar, Mina Baje, Nassera Bourayeb om "Racismen i den nazistiske ideologi". Om voldtægterne under 1. Verdenskrig. jf. S. Audoin-Rouzeaus arbejder.

⁴⁸ Et af de talrige vidnesbyrd fra ofre for steriliseringen, der citeres i *The New West Indian*, nr. 16, maj 2002.

⁴⁹ Regina Jere-Malanda, "Les Africains, victimes oubliées du nazisme", *New African*, oversat i *Courrier international*, nr. 469, 28. oktober-3. november 1999.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Jf. Alastair Davidson, "En fordømt race: koloniseringen af aboriginerne i Australien".

⁵² Michèle Descout, "Au-delà des Jeux olympiques de Sydney. Le rêve perdu des Aborigènes", *Le Monde diplomatique*, oktober 2000. Michèle Descout er forfatter til bogen *Les Pistes du rêve*, Paris, Jean-Claude Lattès, 2000.

⁵³ Michèle Descout, *op.cit.*

⁵⁴ *Treaties: Ratifications, Reservations*: <http://www.hri.ca/fortherecord2002/vol6/australiarr.htm>

⁵⁵ Michèle Descout, *op.cit.*

⁵⁶ Om de indfødte befolkninger, jf. FN's *Status 1998*.

⁵⁷ Se til den ende Fred Pearce, "Guerres et environnement: réaction en chaîne", *Courrier de l'Unesco*, nr. 25, 2000. Fred Pearce er miljøspecialist og skribent for det britiske tidskrift *The New Scientist*. "Sennepsgas blev brugt under Irak-krigen i 1987-1988. Den første lægeundersøgelse blev foretaget i 1998 af dr. Christine Gosden, professor ved universitetet i Liverpool. I sin rapport til FN's institut for nedrustningsforskning omtaler hun sjældne kræfttilfælde, misdannelser hos børn, ufrivillige aborter, udbredte lungeinfektioner og alvorlige neuro-psykiatriske problemer. Sennepsgassen har brændt hornhinden og forårsaget blindhed. Det kan være, at nye kræfttilfælde først vil dukke op fem til ti år, efter at man er blevet udsat for den."

⁵⁸ Schofield Coryell, "Le grand mensonge des 'guerres propres'. Au Vietnam, l'agent orange tue encore", *Le Monde diplomatique*, marts 2002, s. 12.

⁵⁹ Peter Jaeggi, "*Quand mon enfant est né, j'ai ressenti une grande tristesse*". *Vietnam, quand les armes chimiques frappent à retard*, Basel, Lanos, 2002.

⁶⁰ Lê Cao Dai, "Les retombées de l'agent orange (AO)", Hanoi, oktober 2000; *Agent Orange and its Consequence*, Vietnamesisk Røde Kors, 1999. Lê Cao Dai er direktør for AGORAVIF (En fond, der støtter ofre for Agent Orange) og professor, doktor i medicin. Han var i 1994-1995 generalsekretær for Nationalkomiteen til undersøgelse af virkningerne efter de kemiske produkter, der blev brugt under Vietnamkrigen.

⁶¹ "Les Tsiganes veulent être associés au fonds d'indemnisation des travailleurs forcés du Troisième Reich", Michel Payen, *L'Analyse du jour*, fransk program i radiostationen Deutsche Welle.

⁶² Ben Kierman, "Sur la notion de génocide", *Le Débat*, Paris, marts-april 1999.

⁶³ <http://www.un.org/icc/justice.htm>